

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Веселка Гончева – Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор' в област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Докторска програма: Етнология

Автор: Гергана Цонева Цонева

Тема: Маркери на идентичност на населението в Помакохория, Северна Гърция

Научен ръководител: Проф. д. н. к. Мария Шнитер – ПУ „П. Хилендарски“

Със заповед № Р33–5979. От 21.11.2018 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Маркери на идентичност на населението в Помакохория, Северна Гърция“ за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Етнология. Автор на дисертационния труд е Гергана Цонева Цонева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Етнология“ с научен ръководител проф. д. н. к. Мария Шнитер от същата катедра в ПУ.

Представеният от Гергана Цонева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Докторанката е приложила 3 броя публикации.

Предлаганият за защита дисертационен труд се отличава с безспорна актуалност на проблематиката предвид протичащите динамични процеси на формиране или трансформиране на идентичността на една етнорелигиозна общност в контекста на националните политики на Гърция и по-общо на Балканите. Едновременно с актуалността обаче трябва да се отбележи, че проблематиката е много сложна, многопосочна и предполага множество аспекти, които следва да се вземат предвид при разработването ѝ. В този смисъл отбелязвам, че докторанката е запозната със състоянието на проблема в изследователски план. Избраната методика на изследване е подходяща за постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Това, което прави впечатление в труда е добре свършената работа на терен, както е посочено в рамките на 4 пътувания, от която е натрупан много и интересен емпиричен материал, както и издирвателската работа по отношение на важни документи и ценни източници, свързани с изследваната общност на *помаците* в областта Помакохория, Северна Гърция, които са приложени към текста – Списък на местните имена в Гърция, променени след 1919 г.; Закон за ратификацията на Образователната спогодба между Гърция и Турция; Гръцко-турски образователен протокол от 20.12.1968 г.; Жалба от асоциацията на помаците в Гърция от 19.02.2015 г.; Топоними от с. Котино, Кира, Лива и Алма от 1943; Помашко-гръцки речник от 1996 г.; Гръцко-помашки речник от 1998 г.; Брой на в. Загалиса от август-декември 2017 г. на турски език в Гърция; Статия от в-к Загалиса относно срещата на FUEN 14-17.05.2015 г. Владеенето от дисертантката Гергана Цонева на гръцки език е предимство, което ѝ дава достъп до повече източници, а това е от полза за работата ѝ.

Събирането, обработването и въвеждането в научна употреба на този непознат теренен и документален материал е принос на дисертационния труд. Текстът е структуриран в 3 глави, Заключение, Библиография, Извори и справочни материали, Използвана литература, Електронни ресурси, Списък на информаторите и 14 Приложения.

Първата глава представя фолклорната обредна култура в с. Мустафчево днес като маркер на идентичност – обхванат е жизненият цикъл (Раждане, предродилни и следродилни обичаи; Обрязване (сюнет); Детство и юношество; Изпращане на войник; Брак; Годерж; Сватба; Следсватбени обичаи; Погребение), както и празничният цикъл със съответните календарно незакрепени празници (Хатим, Сбор/панаир) и календарно закрепени празници (мюсюлманските Курбан Байрам, Рамазан/Шекер Байрам, петте „кандиля“ и закрепените, според авторката, по християнския календар Едрелез и Касъм), а също и локални практики и обичаи – Махия, Ямур дуасъ, Гонене на дъжд и буря, Жив огън.

В тази глава дисертантката се спира и на текето на Хаджире, което заема важно място в сакралната география на регион, като обаче описанието на текето като духовен и сакрален топос не е достатъчно научно издържано („Някои смятат текетата за манастири или един вид параклиси за молитва“, с. 81). Несериозно изглежда при въвеждането на пример за употребата на един сакрален топос и/или обект от различни в религиозно отношение общности да се прави отправка към етнографски филм на Елизабета Конеска, разказващ за такъв храм в Западна Македония. По въпроса съществуват научни публикации, на които авторката може да се позове, например такива на проф. Любомир Миков (Вж. Миков, Л. Култова архитектура и изкуство на хетеродоксните мюсюлмани в България (XVI – XX в.). Бекташи и казълбаши/алевии. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“, 2012, трето издание)

Втората глава на дисертацията разглежда други маркери на идентичност, наблюдавани в селищната култура на с. Мустафчево – всекидневното и празничното облекло (Традиционна/празнична женска носия; Забрадки и кърпи; Всекидневно женско облекло; Мъжка носия), именуването и именната система, родствената структура и роднинската терминология, словесния фолклор (Паремиялогия; Приказна проза), Традиционната архитектура/устройството на дома (Немезла), Регионалната топонимия (Топоси в с. Мустафчево), Религията като маркер на идентичност.

Оценявам високата информативна наситеност на първите две глави, но те в голяма степен остават на нивото на дескриптивността, липсва задълбочен анализ и изводи от направените наблюдения. Основният въпрос – как всички посочени елементи от традиционната култура на *помашката* общност функционират като маркери на идентичност и защо се интерпретират като такива, всъщност не получава отговор. Излагането им в описателен режим, подкрепени с цитати от събеседници, не е достатъчно, за да се очертае ролята и значението им на маркер за общностната идентичност. В единични коментари на авторката и изказвания на нейни информатори е налице осъзнато обвързване на конкретния традиционен елемент (нематериален или материален) със самоопределянето.

Погледнато по-генерално, в теоретичната постановка, а оттам и в употребата на понятието „маркер“ има известна неяснота. При изясняване на понятийно-терминологичния апарат (с. 38–40) липсва тъкмо терминът „маркер“, който стои в заглавието на дисертацията и който е същностен за изследването. На с. 8 четем: „... поставеният изследователски въпрос може да се формулира като опит да се установят **кои са маркерите на идентичност**, регистрирани при проведените изследвания **и оказват ли те решаващо влияние при формирането на идентичността** сред помаците от областта, наричана в последните години Помакохория (помашки села)“ (Bold – В. Т.). Тук съзирам погрешна постановка – как това, с което се

маркира идентичността може да повлияе върху формирането на същата тази идентичност. Маркерите са бележите, знаците, характеристиките на една идентичност и те не могат да влияят върху нея. Тя се формира поради фактори, причини, в контексти, а маркерите са тези, които я определят и означават, чрез които тя се заявява, разпознава.

В изреждането на възможните маркери е посочено следното: „Като групови маркери в различни ситуации и времена могат да служат с различна интензивност езикът, облеклото, кухнята, архитектурата, определени празници и пр., редът може да бъде безкраен. (с. 38–39) Не е ли една от целите на това изследване тъкмо да превърне този ред от „безкраен“ в „краен“, и да очертае конкретно онези маркери, които общността заявява и чрез които конструира идентичността си? Практически в текста са обхванати всички елементи на традиционната култура на *помаците*, които дисертантката е имала възможност да наблюдава на терен, но дали те всички имат значение на маркер на идентичност? А дори и да приемем, че това е така, то допустимо е едни от тях да имат по-голяма тежест и подчертана важност за общността. Това в Първа и Втора глава на текста не е открито, но то присъства в Трета глава, чийто фокусът е *помашката* идентичност в пресечната точка на публичните политики и полемиките около езика на общността.

Тази глава във висока степен изпълнява една от поставените задачи на труда – постигането на „качествено ново знание за сегашното състояние на идентичността на населението в изследвания район“. Обстойно са представени историческите и политическите фактори, повлияли върху идентичността на *помаците* – разгледани са елементи от малцинствените политики в Турция, България и Гърция в диахронен план за периода 1908 – 2017 г. Езикът като водещ маркер на идентичността е анализиран успешно през призмата на езиковите политики спрямо общността. Връзката между религия, образование и идентичност е илюстрирана чрез образованието на турски език и религиозното обучение, провеждано сред *помаците*, което води до подмяна в самоопределянето. Създаването в гръцки контекст азбуки, речници и граматика на помашкия език са важен фактор, оказващ влияние върху идентичността на изследваната група. В края на тази част на дисертацията са представени провежданите в последните години в Гърция научни форуми, чийто обект са помаците и техният език с оглед на политиките на асимилация и високата степен на застрашеност на диалекта им от изгубване.

Бих искала да направя някои конкретни бележки по текста:

- присъстват неточни твърдения – напр. „Близостта на местния диалект с диалекта на населението от Голо Бърдо, Албания, който познавам добре и където съм провеждала теренни изследвания в периода 1993 - 1996 година, ми беше от особена полза и помощ.“ (с. 16) Диалектите на двете посочени общности не са близки – *помаците* от Северна Гърция се причисляват към рупските тракийски говори (Ксантийско се разполага на границата на централните рупски и източните рупски говори), близки до родопските говори, а областта Голо Бърдо, Албания, се отнася от езиковедите към най-западномакедонските български говори; „Помаците от района на Мустафчево познават и празника Касъм, който се е празнувал на 8 октомври всяка година и съвпада по стар стил с празника на Свети Димитър (26. 10.)“ (с. 81) Димитровден по стар стил е на 8 ноември, а не октомври.

- наблюдава се недостатъчно добро познаване на определени термини, с които се бори, което проличава в дефинициите, дадени в частта, изясняваща терминологично-понятийния апарат – напр. *Етническа група* (с. 39, не е посочен никакъв източник, който служи за теоретична опора), *Национална идентичност* (с. 39 – 40, цитиран е Брубейкър, но това е крайно недостатъчно), *Религиозна идентичност* (посочени са А. Смит и Т. Ив. Жив-

ков, като цитатът от последния не е свързан с религиозната идентичност). Това води и до неясна употреба на някои от термините – напр. изследваната *помашка* общност е определяна веднъж като „отделна социално-битова група“ (с. 112), а доста повече пъти в текста като *етническа група*, но под този знак освен *помаци* са поставени и „турци, пондии, влахи, изселници от Мала Азия или България“ (с. 51), което е терминологично доста неточно. Като етническа група дисертантката определя дори гръцките граждани, които са националното мнозинство на държавата, в чийто контекст живеят *помаците*: „В хода на изследването ясно се открие проявата на опозицията „свой“ – „чужд“ по отношение на етническата група на гръцките граждани.“ (с. 174)

- В текста се срещат и некоректни или несъстоятелни понятия като „общодържавна националност“ (с. 117), „надидентичностно самочувствие“ (с. 162)

- На множество места в текста е изказано твърдението за наличие на сходство между изследваните *помаци* и същата общност от българската страна на границата по отношение на „маркерите на идентичност“ (с. 91-92), „паремииите“ (с. 117), „ритуалните практики, свързани с жизнения цикъл, както и календарните обреди (с фиксирано или нефиксирано място в календара)“ (с. 177) и др. Никъде обаче тези твърдения не са подкрепени с реални научни наблюдения и доказателства, липсва сравнителният материал.

- Проблемът за религиозната принадлежност на *помаците* като маркер на идентичност не е убедително изведен в дисертационния текст, а практически във всяка от трите глави присъстват наблюдения от различни нива на функциониране на религиозното, но и на различни нива на вникване в този, за мен, така важен или дори бих казала определящ маркер на мисленето за себе си като различни от „другите“. В Първа глава дисертантката описва мюсюлманските календарни празници, във Втора глава – отново се връща към религията, но през призмата на историческия дискурс и ролята на религията при самоопределянето, в Трета глава е установена подмяната на идентичността през механизмите на религиозното образование и налагането на влияние чрез изповядваната вяра и нейната употреба. Така разпиляни тези наблюдения нямат значението, която биха имали обединени и задълбочени.

По отношение на езика и техническото оформяне на текста отчитам доста повторения, на места неясни изречения, печатни грешки. Моето мнение е, че цитиранията на инициалите на информаторите в текста затрудняват четенето (в някои случаи заемат цял абзац) и поудачно би било да се изведат под линия. Намирам за неуместно излагането на роднинската терминология (с. 109–111), текстовете на пословици и поговорки (с. 113–117) и приказки (с. 120–129) в рамките на научния текст, мястото им е в Приложенията, към които може да се направи отправка.

Авторката представя 3 публикации (в събраници от конференции) по темата на дисертационния труд, които отговарят съдържателно на дисертационния текст. Бройката покрива изискуемия минимум за публична защита.

Авторафератът отговаря на формалните и съдържателни изисквания и съответства на текста на дисертацията.

Дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали напълно съответстват на специфичните изисквания на Философско-исторически факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

В заключение смятам, че дисертационният труд на Г. Цонева отваря страница с малко познати факти от традиционната култура на *помаците* от областта Помакохория (Първа и Втора глава) и създава една актуална картина на съвременното състояние на идентичността на тази общност (Трета глава). Събраният и вплетен в текста теренен материал е особено ценен и съдържа потенциал за бъдещо осмисляне и разработване.

Поради това давам положителна оценка на представената дисертация и предлагам на уважаемото научно жури след успешна защита да присъди на Гергана Цонева образователната и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки. Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

28.01. 2019 г.

Изготвил становището: .....

Доц. д-р Веселка Тончева